

Káich Katalin

A MAGYARORSZÁGI SZABADOKTATÁS 1907-I PÉCSI KONGRESSZUSA

A munkásosztály mind tömegesebb megjelenése Nyugat-Európában a XIX. század első felében többek között ennek az újonnan kialakuló rétegnek az oktatásával, tanításával kapcsolatos kérdéseket is felszínre vetette. Ezeknek a kérdéseknek megoldása mind szükségesebbé vált. E célból Angliában különféle rendszabályokat léptettek életbe, melyek a *társadalmi politika* néven váltak ismeretessé. Ezek közé az intézkedések közé tartozott pl. 1802-ben a gyermekmunkások védelme, 1825-ben a sztrájk jogának elismerése, a munkabérek törvényes szabályozása, vagy éppenséggel a fogyasztási szövetkezetek létesítése 1844-ben. Ugyancsak hamarosan kialakult egy olyan vélemény is, mely szerint: „Az anyagi segítséget az erkölcsi s a szellemi istápolással kell összekapcsolni.”¹

A XIX. század közepére a *társadalmi politika* főszereplőjének a munkásosztály művelését tartották. A munkásosztály művelésére irányuló törekvések Oxfordból és Cambridge-ből indultak ki még 1850 előtt, amikor az egyetemek megreformálásával kapcsolatos kérdések felmerültek. A reformtörekvések konkrét megfogalmazása Sewell 1850-ben megjelent tanulmányában található. „Lehetetlen a művelésre szoruló tömegeket az egyetemre hozni” — írta többek között a szerző —, de ugyanakkor nem tartotta lehetetlennek azt, hogy az egyetem tegye meg az első lépéseket a munkásosztály felé. Véleménye szerint elsősorban az ipari gócpontokban Manchesterben és Birminghamben kell megszervezni a munkások tanítását, majd fokozatosan ki kell terjeszteni azt az egész országra. Mackinder és Sadler 1853-ból származó jelentése a következőképpen fogalmazta meg a munkásosztály tanításának szükségességével kapcsolatos nézeteket: „Az egyetem kötelessége, hogy a szaporodó népesség szükségleteiért tegyen valamit. Az egyetemet meg kell nyitni a népnek, nem azért mert szegények és sajnálatra méltóak, vagy arra szorulóknak, nem azért mert más társadalmi osztályhoz tartoznak, hanem mert tehetségük, szorgalmuk, erős akaratuk van. Mert nem szabad előlük elzárni az utat, hogy e képességükkel a versenyt fölvegyék”.²

James Stuartot, akit a University Extension atyjának tartanak, 1867-ben egy nőegyesület Észak-Anglia vidékére hívta, rendszeres előadások, tanfolyamok megtartása céljából. Ugyanez évben Leedsbe, Li-

verpoolba, Manchesterbe és Sheffieldbe is ellátogatott. Ezek a tanfolyamok a University Extension, azaz a szabad liceumok csírájaként ismeretesek. Az itt szerzett tapasztalatok alapján Stuart 1871-ben levelet intézett a cambridge-i egyetemhez: gondoskodjék az egyetem előadások megszervezéséről a vidéki gócpontokban is.³ Az ország különböző városainak hatóságai és társadalmi egyesületei is hasonló kérelemmel fordultak az egyetemekhez, melyeknek lényege az volt, hogy az egyetemek tanárai keressék fel az egyetemi központoktól távol eső városokat, s ott esti előadásokat tartsanak a felnőtt lakosság számára. A cambridge-i egyetemen 1872-ben megvitatták a szabad tanítással kapcsolatos kérdéseket és az elkövetkező évben már kidolgozott tervek alapján az angol University Extension megkezdte működését, melyből hamarosan az oxfordi, majd a londoni egyetem is kivette részét. Az előadások megszervezését követte a vándorkönyvtárak megjelenése, majd 1888-ban az ún. *summer meeting* (nyári egyetemi tanfolyam) lett a szabad tanítás egyik formája.

A University Extension történetében döntő fordulatot jelentett a cambridge-i egyetem 1880-ban tett merész újítása, melynek értelmében a University Extension hallgatói előtt, előtanulmányaikra való tekintet nélkül, bizonyos feltételek mellett nyitva állt az egyetem kapuja.

Az 1900-ban megrendezett párizsi világiállítás alkalmából népszerűségi kongresszust szerveztek július 30-a és augusztus 4-ke között. Jebb Richard és Roberts, a cambridge-i egyetem tanárai az Angliában sikeresen működő University Extension munkáját ismertették. Roberts éles határvonalat vont az ún. *népszerű előadások* és a University Extension előadásai között, figyelmeztetve arra, hogy a kettő semmi esetre sem azonosítható. E kongresszuson az Egyesült Államok, Anglia, Ausztria, Dánia, Németország, Franciaország stb. képviselői is beszámoltak a szabadtanítással kapcsolatos tapasztalataikról.

Számunkra különösen érdekes lehet a francia Clerc beszámolója. Ellentétben az angol gyakorlattal, a párizsi népegyetemi tanfolyamokon „nem a valósi tudományt tanítják, hanem szociális célokat szolgálnak a tudománnyal: hatni akarnak a munkásokra, nemzeti önértüket, hazafiasságukat ápolják, s ily módon akarják őket a nemzetköziség útvesztőjétől visszatartani.”⁴ A magyarországi szabadtanítás célkitűzései pedig éppen a francia gyakorlathoz állnak legközelebb.

A magyarországi népnevelés történetének kezdete Eötvös József hivatalba lépésének idejére tehető vissza. A magyar közoktatásügyi miniszter 1867. július 3-i körlevele foglalkozott a népnevelésügyi problémájával, melyben „Önkéntes népnevelési egyesületek alakítására szólította fel minden ösmerősét”⁵. „Meg kell gondolnunk, hogy a jogegyenlőség elve, melyet utolsó törvényeink kimondtak, mindaddig pusztá szó, sőt bizonyos körülmények közt nagy veszély marad, mely az államot fenyegeti, míg a nemzet azon osztályai, melyek politikai jogokkal ruháztattak fel, az azoknak gyakorlására megkívántató műveltséggel nem bírnak.”⁶

Az Eötvös körlevélből idézett gondolat sokban megegyezik James Stuartnek négy évvel később a cambridge-i egyetem tanácsához benyújtott levelével, melyről már szólottunk, ti.: „Magasabb műveltséget

kell adni a népnek, mely politikai jogokhoz jutott, arra kell törekednünk, hogy minden ember megtanulja a természet és az emberi társadalom törvényeit.”⁷

Míg Stuart kezdeményezése megértésre talált, Eötvös a miniszteri szék segítségével sem tudta megvalósítani elképzeléseit. Ennek okait elsősorban a két ország politikai, társadalmi és gazdasági életében jelenlevő óriási különbségekkel magyarázhatjuk meg. Anglia a XIX. század második felében a világ vezető kapitalista államainak egyike, ipari állam, egy-egy vidéki gyáripari gócpontja számottevő munkásosztállyal rendelkezik. Magyarország Ausztriától erősen függő agrár állam (a nem önálló ipari dolgozók száma 1880-ban is csak négyszáznolcvan-ezerre rúgott, a nagyipari proletariátusé pedig körülbelül száztíz-ezerre⁸), melynek belső ellentmondásait a 67-es kiegyezés nemcsak hogy nem oldotta meg, hanem idővel el is mélyítette, nem beszélve iskolarendszeréről, mely az írástudatlanságot sem volt képes még belátható időn belül felszámolni, a tudományos ismeretek tanítására pedig teljesen alkalmatlan volt.

Eötvös elképzeléseit a Nyugat-Európában tapasztalt oktatásügyi reformok ihlették. A hazai szükségletek azonban merőben más irányba terelték az oktatással kapcsolatos tennivalókat: először az írástudatlanságot kellett felszámolni.

Eötvös körlevele nem maradt teljesen visszhangtalan. Kb. 20—24 népművelési egyesület alakult meg az ország különböző részein, jobbára egyéni kezdeményezésekről van szó (Baján, Szabadkán, Zomborban, Aradon, Kecskeméten és Szegeden). Felsőbbfokú népművelés helyett felnőtteket oktató iskolák, intézmények formájában az írástudatlanság felszámolása céljából. Ugyancsak ennek a mozgalomnak eredményeként 1870. március 19-én megszületett a felnőttek oktatásáról szóló törvényjavaslat, mely azonban nem vált törvénné. Míg Eötvös 1870-ben 50 000 forintot látott elő a népművelés céljaira, a következő évre Pauler már csak 5000 forintot hagyott jóvá, 1873-ban pedig a kormánysegély teljes egészében megszűnt.

A társadalmi szükséglet, mely a századfordulón a szabadtanítás szervezettebb formájának kialakítására hatott Magyarországon, merőben más volt, mint Angliában. Márki Húgó a szabadtanítás pécsi kongresszusán elhangzott előadásában megállapította: „A szabadtanítás magyarországi fejlődése azt a meggyőződést kelti, hogy intézményeink nem fakadtak hazai szükségletből, hanem kiválóan lelkes emberek — a külföldön utazva, s az ottani, részben virágzó, részben bimbózó intézményeken fölbuzdulva — azokat a hazai talajba átültetni törekedtek.”⁹

Első pillanatra úgy tűnik, valóban igaza volt Márki Húgónak, aki előadásában azt is megállapította, hogy a szabadtanítás eredményei Magyarországon nem voltak olyan jelentősek, „mint amilyet az intézmények érdekében fáradozók munkája megérdemelne.”¹⁰

Az angliai University Extension és a magyarországi népművelési egyesületek (szabad liceumok, az Erzsébet Népakadémia, a különböző közművelődési egyesületek) munkája révén elért eredmények közötti különbségeket a két állam társadalmi szükségleteinek különbözőségével magyarázhatjuk meg. Míg Angliában a közművelődési célok elérése az

elsődleges, Magyarországon szociálpolitikai célokat szolgálnak az említett intézmények, melyeknek lényege: „a munkások körében nemzetköziség által fenyegetett társadalmi egység” megmentése.¹¹ Az „egységes társadalom megteremtése” pedig lényegében az egységes magyar nemzet megteremtésére irányuló törekvések megvalósítását jelentette, amely a nemzetiségek beolvasztását tartotta elsődleges feladatnak, és minden népművelési intézmény e cél eszközöként kezdte meg működését. A szabadtanítás Magyarországon tehát „sokkal inkább *társadalmi*, mint *közművelődési*” üggyé vált, s ebből következik az is, hogy hatása nem volt azonos a University Extension hatásával.

Dr. Hegedűs István A SZABADTANÍTÁS JELENTŐSÉGE ÁLTALÁBAN ÉS KÜLÖNÖSEN HAZÁNKBAN című beszámolójában megemlítette: „Nálunk két egyetem van, de egymástól oly távol, hogy kisugárzásának fényét, melegét alig érezni. Ezért kell az egész országra kiterjedő nagy szervezetet teremteni, mely közművelődésre egyesít minden képzett elmét, minden áldozatrakész társadalmi tényezőt.”¹²

Szabad liceumi előadásokat először Budapesten szerveztek nyugat-európai mintára 1893-ban. Népszerű előadások, felolvasások voltak ezek, amelyeket a középosztály számára szerveztek, a munkások, kiskereskedők, kishivatalnokok bevonása nélkül. Ilyen formában terjedt el ezután az országban a szabad liceum-mozgalom a XX. század elején, a vidéki társas élet szürkeségének, egyhangúságának felszámolása céljából, szem elöl tévesztve az eredeti elgondolást, azaz a „tudomány terjesztését”. Ha az angliai University Extension gyakorlatát objektív társadalmi okok miatt nem is követhették Magyarországon, létezett egy másik nyugat-európai gyakorlat is, mely a földművesek továbbképzését segítette elő Dániában és a Skandináv államokban. Tekintve azonban, hogy Magyarországon a közművelődés intézményeinek legtöbbször az egységes magyar nemzet megteremtésére irányuló törekvések kiszolgálója lett, a nép tanítását is e célnak vetették alá. Számtalán munkásosztálya csak Budapestnek volt, így nem csoda, hogy ennek a rétegnek oktatását először itt szervezték meg az országban, éspedig a Társadalomtudományi Társaság és a Huszadik Század köré csoportosuló. A Társadalomtudományok Szabadiskolája 1900-ban kezdte meg munkáját. Az 1904/1905-ös évben „ezeknek a tanfolyamoknak 2000-et meghaladó állandó hallgatósága volt.”¹³ Ezenkívül 1903 végére kb. 44 intézmény működött, mely kizárólag munkásoktatással foglalkozott, elmentésben azokkal a közművelődési egyesületekkel, melyeknek munkája arra irányult, hogy „homogén gondolkodású magyar demokráciát” neveljen fel, megvédje azt az „erkölcstelen nemzetköziségtől.”¹⁴ A pécsi szabadtanítási kongresszus idején, 1907-ben, Jászi Oszkár szavaival élve „két magyar társadalomtudomány létezik, egy hazafias és egy hazafiatlan”. E kettő nyilvános összeütközésére került sor Pécsen. Előzményei közé tartozik az 1905-ös kormányválság, majd 1906 tavaszán a Társadalomtudományok Szabadiskolájának formális megalakulása, valamint a konzervatív ellenzékiek kivonulása a Társadalomtudományi Társaságból ugyancsak 1906-ban. Az ellenzék Magyar Társadalomtudományi Egyesület néven folytatta tovább munkáját, és nyíltan az uralkodó osztály szolgálatába állott. Rögtön a kiválás után a Magyar

Társadalomtudományi Egyesület megkezdte aknamunkáját, melynek végső célja az volt, hogy a Társadalomtudományi Társaság leglényesebb munkáját, a szabadoktatás kormányellenőrzés alá helyezze. E célból készítették elő a szabadtanítás 1907-es pécsi kongresszusát, melyet szabad liceumok és az Erzsébet Népakadémia kezdeményezett.¹⁵ A szervező gyűlést 1906. december 9-én tartották meg, melyen kinevezték az intéző bizottságot és kimondták, hogy 1907-ben, az országos kiállítás idején Pécsen megtartják a SZABAD TANÍTÁS MAGYAR ORSZÁGOS KONGRESSZUSÁT. A kongresszus szervezési szabályzata kimondta, hogy „A kongresszus feloleli a népművelésnek és a szabad tanításnak a felnőttekkel foglalkozó minden ágát.”¹⁶

A kongresszus szervezési szabályzatát 1907. február 17-én készítette el az Intéző Bizottság, míg az Ügyrendi Szabályzatot az 1907. július 1-én, Budapesten megtartott ülésen hagyták jóvá. Az Ügyrendi Szabályzat kimondta, hogy a kongresszus alakuló ülése Pécsen lesz 1907. október 2-án, este.¹⁷

Az alakuló ülést a Polgári Kaszinó nagytermében tartották meg. A kongresszushoz „136 hatóság, intézet, testület és egyesület, valamint 544 rendes és 108 rendkívüli tag” csatlakozott,¹⁸ közöttük a Délvidéki Közművelődési Egyesület is, melynek munkáját a soknemzetiségű Délvidéken az asszimilációs mozgalom magyarosodási törekvései jellemezték. Az alakuló ülésen kb. 400 kongresszusi tag vett részt. A kongresszus elnöke Beöthy Zsolt lett, jegyzője pedig Pályi Sándor. Ezenkívül 36 társaselnök, 8 szakosztályi elnök, az együttes ülések 2 titkára, 8 szakosztályi titkár, a kongresszusi végrehajtó bizottság, pénztáros, ellenőr, gazda és a kongresszusi Intéző Bizottság gondoskodott az október 2-a és 6-a között megtartott előadások és viták zavartalan lefolyásáról. Az együttes ülések mellett a különböző szakosztályok (könyvtári, múzeumi, sajtó, művészeti, turista és testnevelési szakosztályok, stb.) ülésein folyt a kongresszusi munka.

(A PÉCSI NAPLÓ 1907. szeptember 29-i száma arról számolt be, hogy a kongresszuson gróf Apponyi Albert, vallás és közoktatási miniszter, valamint Molnár Viktor államtitkár is résztvesz. A klerikális gróf azonban nem jött el, hogy a kongresszust személyesen üdvözlje, hanem Szász Károly miniszteri tanácsost küldte el maga helyett. A Társadalomtudományi Társaság körébe tartozók az alakuló gyűlésen aratták első sikerüket. Megakadályozták, hogy Szász Károly üdvözlje Apponyi Albert nevében a kongresszust, s az viszontüdvözlje a minisztert. Az incidensről a PÉCSI KÖZLÖNY október 6-i (229.) száma is beszámolt: „Piklerék (...) kijelentették, hogy az üdvözlés elhangzása: »Le a csuhás Apponyival« kiáltással fognak felelni. Ezért nem hangzott el ezen üdvözlés.” A Társadalomtudományi Társaság tagjait azonban „kint az utcán mintegy 2000 szervezett munkás (...) lampionokkal” várta.

Az előadók között találjuk Szabó Ervin, Jászi Oszkár, Alexander Bernát, Marczali Henrik, Pikler Gyula neveit, míg Prohászka Ottokár és Giesswein Sándor „a teológus-metafizikai szemlélet képviselői”¹⁹ bejelentették a vitákon való részvételüket. A döntő összeütközésekre az együttes ülések vitáin került sor. Rákosi Jenő a BUDAPESTI HÍRLAP

több oldalas tudósítása elé azt írta, hogy a kongresszus „hasonlatos a reformáció kora ama nyilvános hitvitáihoz. (...) Itt első ízben kerültek szemtől szembe a szociáldemokraták és a hozzájuk tartozó nemzetköziség, a modern emberiség forradalmi törekvéseinek képviselői egyfelől”, mint ahogyan ezt Horváth Zoltán megfogalmazta,²⁰ s másfelől (ismét Rákosit idézzük) a „nemzeti gondolattal egybefüggő tudományos világnézet, mely a haladás feltételeinek megvalósítását nem az átmenet nélkül való forradalmi gyökeres átalakítástól várja.”²¹ másszóval azok, akik ezúton akarták megfosztani „a szocializmust vezéreitől”. A szocialista munkásoktatás eredményeit „félszeg műveltség”-nek nevezték, mely helyett a „valósi tudomány”-t ők akarták eljuttatni a néphez.

A pécsi kongresszus leghévesebb vitáit három előadás váltotta ki, és pedig dr. Hegedűs István: A SZABAD TANÍTÁS JELENTŐSÉGE ÁLTALÁBAN ÉS KÜLÖNÖSEN HAZÁNKBAN, dr. Pikler Gyula: A SZABAD TANÍTÁS TÁRGYAI ÉS MÓDJAI és dr. Gaál Jenő: A SZABAD TANÍTÁS TÁRGYAI, ESZKÖZEI ÉS MÓDSZERE című előadások.

A vitában Kunfi Zsigmond a történelmi hagyományokról beszélve egymás mellé állította Pázmány Pétert, Zrínyi Miklóst, Dózsa Györgyöt és Martinovicsékat, Fényes Samu pedig hangsúlyozta, hogy a „hazaszeretet nem azonos a hagyományok szeretetével.”²² Szabó Ervin szerint „a hazafiság, vallás, nemzeti eszme minden osztálynál más és más, nem kell egyformán felölelő hazafias eszményt konstruálni.”²³

Parázs vita alakult ki a hazafiság és internacionalizmus kérdésének megvitatásakor. Jászi hangsúlyozta, hogy a hazafias és internacionális eszmék nem olyan kibékíthetetlenek, mint ahogyan azt az ellenzék feltűnteti, s itt Petőfi költészetére hivatkozott. Prohászka Ottokár, Giesswein Sándor és Gaál Jenő e két nézet összeegyeztetlenségét igyekezett bizonyítani, súlyos vádakkal illetve a nemzetköziséget, melyet ismételten Jászi védett meg, mondván, hogy „Nincs oly politikai légtér, melyben osztályharcok ne lennének. Az igazi hazafiság (...) a termelő hazafiság, szemben az improduktívval, a néphazafiság szemben az osztálypatriotizmussal.”²⁴

A szakosztályok ülései aránylag csendben zajlottak le. A hallgatóság Jásziék mellett foglalt állást, így az együttes záróülésen a keresztényszocialisták legnagyobb része már meg sem jelent. A „klerikális offenzíva”²⁵ vereséget szenvedett, mint ahogyan a PÉCSI NAPLÓ 1907. október 8-i (XVI. évf. 231. szám) száma írta: „a radikális párt volt teljesen a helyzet ura.”

Jászi Oszkár a HUSZADIK SZÁZAD 1908 júliusi—decemberi számában röviden összegezte a pécsi kongresszuson történeteket. Megállapította, hogy „a kongresszus nemcsak fontos kortörténeti adat, hanem egyik nevezetes etapja volt annak a fejlődésnek, melyből a (...) Társadalomtudományi Társaság becsülettel kivette részét”. A szervezett munkássággal karöltve a „konzervatív-dogmatikus” világ ellen kellett megküzdeni szellemi síkon, mely a fejlődés útjában áll. „A múlt erőiből (...) egyedül a vallás képes még nagyobb tömeghatást előidézni; ezért a klerikalizmus volt a kongresszuson a modern eszméknek egyedüli komoly és figyelemreméltó ellenfele” — írta többek között ismertetőjében Jászi.

A letűnő világ tőbbi erői, melyek a történelmi, irodalmi és nyelvészeti hagyományok ápolóiként szintén megrekedtek a konzervatívizmusban, csak ideig-óráig alkalmasak az osztályuralom kiszolgálására, nincs mögöttük néptőmeg, így nem jelentettek különösebb veszélyt a leszámolás pillanatában.²⁶

A szabad liceumok és az egyéb felnőttet oktató intézmények Magyarországon tehát a pécsi kongresszus idejére már bizonyos pozitív értelemben vett fejlődésen mentek keresztül. Terjedésük pillanatában a középosztály kiszolgálói voltak, s ugyanakkor segítségükkel az uralkodó osztály a soknemzetiségű néptőmeg figyelmét igyekezett elvonni a szociális egyenlenségek felől, mindenkor ragaszkodva az egységes magyar nemzet megteremtésének rögeszméjéhez. Ez utóbbi törekvés azonban zsákutcába jutott, viszont mindinkább Magyarországon is társadalmi szükségletté vált mind a fővárosban, mind pedig a vidéki városokban a munkások, kisiparosok, kishivatalnokok, s egyre sürgetőbben a nők szakmai továbbképzése.

A szabadoktatásban végbement pozitív változásokat egyetlen példával szeretnénk illusztrálni. Zomborban 1899-ben szervezték meg az első szabad liceumi előadásokat, melyeknek értelmi szerzője Gozsdu Elek volt.²⁷ Kezdetben kötetlen felolvasások voltak ezek, melyeket a téli hónapokban tartottak vasárnap délutánonként. Néhány év elteltével azonban az irodalmi, zenei, művészettörténeti, filozófiai stb. tárgyú írások felolvasása mellett ún. szaktanfolyamokat szerveztek a helybeli középiskolai tanárok közreműködésével, melyeknek felnőttoktatási jellege volt és a tanfolyamokat elvégzők számára bizonyítványokat állítottak ki. Ez a gyakorlat már nagyjából közel állott a nyugat-európai gyakorlathoz.

A pécsi kongresszus idejére a szabadoktatás ügye kicsúszott az uralkodó osztály ellenőrzése alól, és mostmár valóban a legtöbb esetben a haladást szolgálta. A kongresszus lezajlása is ezt bizonyította. A hivatalos magyar oktatásügy képviselői valóban alkalmatlanok voltak arra, hogy a felgyülemlett problémákat megoldják, de ugyanakkor elmozdításuk csak az egész mögöttük álló konzervatív világ megbuktatásával egyidőben történhetett meg. Mint ahogyan a BUDAPESTI HÍRLAP cikkírója is megjegyezte: „A magyar tudósok átlaga nincs elvi harcokra nevelve. Az ő terük a kulisza mögött való harcok mezeje. Nyílt küzdelem helyett intrika. Nem tudnak megállani egyenes és nyílt hadsorokban, mert csak arra vannak begyakorolva, hogy apró érdekcsoportokba összeverődve, kicsinyes célokért lesipuskás módra guerillaharcot viseljenek.”²⁸ Ilyen körülmények között a Társadalomtudományi Társaság és a Huszadik Század köré csoportosuló erők mögé 1907-ben a nincstelenek és kizsákmányoltak széles tömege is felzárkózott, s tulajdonképpen ez tette lehetővé azt, hogy a klerikális reakció a nyílt összetűzés pillanatában vereséget szenvedett. Horváth Zoltán szerint a pécsi „kétnapos tanácskozás alapján biztosította a szabadoktatás fennmaradását, és tulajdonképpen egyik állomása volt a felekezeti iskolák államosításáért, az egyház iskolai befolyásának felszámolásáért folytatott küzdelemnek.”²⁹

JEGYZETEK

- ¹ A szabadtanítás Pécsen tartott magyar országos kongresszusának NAPLÓja. szerk. Pályi Sándor—Vörösváry Ferenc. Budapest, Franklin T., 1908. 30. oldal.
- ² H. I. Mackinder and M. E. Sadler: University Extension 1891, 1—3 oldal.
- ³ James Stuart: A letter on University Extension, Cambridge, 1874.
- ⁴ A Magyar University Extension ÉVKÖNYVE sz. 1900/1-ik évről, írta Déri Gyula, Budapest, 1902, a Nemzeti Szemle kiadása.
- ⁵ Uo. 17. oldal.
- ⁶ Uo. 17. oldal.
- ⁷ Uo. 18. oldal.
- ⁸ A magyar irodalom története. Akadémia, Budapest, 1965, IV. kötet, 404. oldal.
- ⁹ Kongresszusi NAPLÓ, 42. oldal.
- ¹⁰ Ua.
- ¹¹ ÉVKÖNYV, VI. oldal.
- ¹² Kongresszusi NAPLÓ, 43—48 oldal.
- ¹³ Horváth Zoltán: Magyar századforduló, Gondolat, II. kiadás, Budapest, 1974. 146. oldal.
- ¹⁴ Kongresszusi NAPLÓ, 80. oldal.
- ¹⁵ Baranya Megyei Levéltár, Pécs: Pécs szab. kir. város Tanácsa, 09651. érk. 1907. ápr. 12.
- ¹⁶ Kongresszusi NAPLÓ, 11—12 oldal.
- ¹⁷ Uo. 16—17. oldal.
- ¹⁸ Uo. 18—19. oldal.
- ¹⁹ Sándor Pál: A magyar filozófia története, Magvető, Budapest, 1973, I. kötet, 356. oldal.
- ²⁰ Horváth Zoltán i. m. 306. oldal.
- ²¹ Uo.
- ²² PÉCSI NAPLÓ, XVI. évf., 1907. október 4., 228. száma.
- ²³ Uo.
- ²⁴ PÉCSI NAPLÓ, XVI. évf., 1907. október 6., 230. száma.
- ²⁵ Horváth Zoltán i. m. 270. oldal.
- ²⁶ HUSZADIK SZÁZAD, XVI. kötet, VIII. évf., 1907. július—december, 979—980. oldal.
- ²⁷ Lásd erről bővebben: Stojanović-Káich Katalin: Gozdsdu Elek és a szabad liceum. A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei, II. évf., 1970. március, 2. füzet, Novi Sad 1970. 13—20. oldal.
- ²⁸ A HUSZADIK SZÁZAD idézett száma, 979—980. oldal.
- ²⁹ Horváth Zoltán i. m. 306. oldal.

REZIME

KONGRES SLOBODNE NASTAVE U MAĐARSKOJ, PEČUJ 1907. GODINE

Autor se u svom radu bavi problematikom obrazovanja odraslih na kraju XIX i na početku XX veka na teritoriji bivše Austro-Ugarske monarhije. U uvodnom delu vrši upoređivanje rada tzv. slobodnih liceja u Engleskoj (gde su oni prvo formirani sedamdesetih godina XIX veka) te u ostalim zemljama Zapadne Evrope sa delatnošću sličnih institucija prvenstveno u ugarskom delu Monarhije. Konstatuje da su ciljevi i namena tih obrazovnih ustanova najbližiji francuskoj praksi naročito u odnosu na problem isforsiranja (svim mogućim sredstvima) „nacionalnog jedinstva” u jednoj višenacionalnoj zemlji sa nerešenim nacionalnim pitanjem, da bi se i na taj način suzbilo širenje internacionalizma i naprednih socijalističkih ideja među potlačenim narodima.

Kongres u Pečuju je bio u stvari poprište sukoba između zvaničnih konzervativnih elemenata (koji su želeli onemogućiti bilo kakvu organizovanu obrazovnu delatnost koja nije proizilazila iz ideje tzv. „mađarskog nacionalnog jedinstva”) i naprednih građansko-radikalnih te socijaldemokratskih snaga koji su se zalagali za obrazovanje koje proizilazi iz društvenih i ekonomskih potreba radničke klase i širokih narodnih masa.

Pečujski kongres je dokazao da su se progresivne snage u Austro-Ugarskoj monarhiji uspešno mogle suprotstaviti reakcionarnim i šovinističkim stremljenjima na polju obrazovanja odraslih.

SUMMARY

THE UNIVERSITY EXTENSION'S CONGRESS IN PÉCS IN THE YEAR 1907

In the study „The university extension's congress in Pécs in the year 1907” the author dealt with the problem of the university extension movement in the Austro-Hungarian Monarchy at the end of the 19.th and the beginning of the 20.th century. In the introduction the author compared the work of university extensions in England and in the other countries of Western Europe with the activity of the similar institutions in the hungarian part of the Monarchy.

The author finds out that intentions and purposes of these educational institutions were similar to the French experiences: to realize the national unity in a country with several nationalities where the problem of nationality was not solved. In this way they wanted to prevent the propagation and the spreading of internationalism and the progressive socialistic ideas among the oppressed people.

Properly speaking the congress in Pécs was the scene of a conflict between the official conservative elements and the progressive radical and social democrat forces who propagated an education which was based on the economic and social need of the labour and the masses. This congress ended with triumph of the progressive forces.

